

TURINYS

IVADAS	7
1 skyrius. Veikėjo ir struktūros santykis užsienio politikos analizėje	19
2 skyrius. Lietuvos užsienio politikos procesas ir prezidento įtaka jam	39
3 skyrius. Rusija: neįvykusi perkrova	69
4 skyrius. Didysis žaidimas su A. Lukašenka	95
5 skyrius. Santykiai su JAV: CŽA kalėjimai, gynybos planai, Obama ir Trumpas	119
6 skyrius. Santykių su Lenkija statusas: „tai komplikauta“	157
7 skyrius. Ukraina: prieš Vilniaus vadovų susitikimą ir po jo	187
8 skyrius. Europos Sąjunga ir lyderystės paieškos: nuo Šiaurės šalių iki Vokietijos	219
9 skyrius. Santykiai su Izraeliu	255
10 skyrius. Lietuvos užsienio politikos pokyčiai ir veikėjo poveikis struktūroms	279
IŠVADOS	303
LITERATŪROS SĄRAŠAS	311
SUMMARY	327

ĮVADAS

Lietuvos užsienio politika retai sulaukia kontroversiškų vertinimų vidaus ir dar mažiau – tarptautinėje erdvėje. Vyrauja nuomonė, kad svarbiausi, tarp jų ir strateginiai, Lietuvos užsienio politikos sprendimai priimami konsensusu¹, tačiau dėl pavienių veiksmų ar pozicijos išsakymų galima sulaukti ir labai skirtingų reakcijų.

Galima prisiminti 2017 m. gruodžio pabaigoje nemažai diskusijų sukėlusį balsavimą Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje, kai Lietuvos atstovai parėmė rezoliuciją (ES-10/L.22), kuria buvo išreikštas nepritartimas JAV siekiams pripažinti Jeruzalę Izraelio sostine. Po tokio Lietuvos balsavimo Lietuvos ir JAV asociacijos iniciatyva buvo viešai paskelbtas viešas laiškas, nepritariantis oficialiai Lietuvos pozicijai.²

Nemažai viešų diskusijų Lietuvoje kilo ir po to, kai užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, prieš savo vizitą į Lenkiją duodamas interviu Lenkijos dienraščiams „Rzeczpospolita“ ir „Gazeta Wyborcza“ atsiprašė lenkų už tai, jog Lietuva 2010 m., prieš pat Lenkijos prezidento Lecho Kaczyńskiego žūtį aviakatastrofoje Smolenske, nesugebėjo priimti įstatymo, įteisinančio pavardžių rašybą asmens dokumentuose nelietuviškais rašmenimis. Po šio viešo L. Linkevičiaus atsiprašymo kilo nemažai ginčų viešojoje erdvėje,³ o nacionalistinės pakraipos organizacija „Pro Patria“ po kelių dienų atvykusį į renginį Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute L. Linkevičių net pasitiko su smerkiančiais plakatais.

Vis dėlto tokios viešos reakcijos į užsienio politikos aktualijas Lietuvoje – greičiau išimtis, nei taisyklė. Nors pastaruoju metu Lietuvos užsienio politika tampa vis įdomesniu diskusijų objektu ne tik politologams ir ekspertams, bet ir viešojoje er-

---

1 Tokia nuostata susiformavo per pirmąjį dešimtmetį po nepriklausomybės atkūrimo, kai iš esmės nebeliko reikšmingos opozicijos pasirinktai euroatlantinei kryptčiai ir stojimui į ES bei NATO. Žr. Plečkaitis, V., „Lietuvos užsienio politikos nuostatų derinimas“, *Politologija*, 8, 1996, p. 127–130.

2 *Delfi.lt*, „Reiškia nesutikimą su Lietuvos balsavimu dėl Jeruzalės: tai pažeidė nacionalinius interesus“, <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/reiskia-nesutikima-su-lietuvos-balsavimu-del-jeruzales-tai-pazeide-nacionalinius-interesus.d?id=76860095>>, 2018 01 10.

3 *BNS, Lietuvos rytas*, „L. Linkevičiaus atsiprašymas pakurstė aistras Lietuvoje“, <<https://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/l-linkeviciaus-atsiprasymas-pakurste-aistras-lietuvoje.htm>>, 2013 02 08.

dvėje, šios diskusijos dažniausiai apsiriboja pavieniais politikų, politologų ar žinias-klaidos apžvalgininkų komentarais. Kita vertus, pasikeitę informacijos sklaidos būdai ir išaugusi socialinių tinklų svarba teikia palankią terpę diskutuoti apie užsienio politiką emociškai, be specialaus pasirengimo ar nuoseklių argumentų. Tai turtina bendrą viešų diskusijų kultūrą, tačiau spontaniškai kilusiose diskusijose ar net nuosekliuose viešuose komentaruose dėmesys dažniausiai skiriamas atskiriems Lietuvos užsienio politikos epizodams, bet ne konceptualiems klausimams.

Paradoksas, tačiau ilgą laiką net mokslininkai, tarptautinių santykių tyrėjai daugiau dėmesio skirdavo išorinei aplinkai, nei tam, kaip Lietuvos užsienio politika formuojama šalies viduje. Visada daug energijos buvo skiriama tirti išorines grėsmes, ypač sąlygotas Rusijos užsienio politikos. Tai skatino Lietuvos analitikus koncentruotis į saugumo studijas. Būtent vadovaujantis saugumo poreikiais dažniausiai buvo analizuojami Lietuvos interesai ir konkretūs dvišaliai santykiai ar pastangos kuo greičiau tapti ES ir NATO nare.⁴

Daugiau nei dešimtmetį Lietuvos užsienio politikos strateginė linija buvo itin paprasta: kuo labiau integruotis į NATO ir ES, siekti saugumo garantijų iš JAV ir sugręsminti Rusiją. Viešojoje erdvėje tenkintasi tik skirtingomis nuomonėmis, kokie taktiniai užsienio politikos būdai leistų geriau tą pasiekti ar kokios pozicijos Lietuvai derėtų laikytis įstojus į NATO ir ES – „auksinės provincijos“ ir saugios ES periferijos ar aktyvios Vakarų vertybių skleidėjos ir gynybinio bastiono prieš Rusijos įtaką. Tačiau kaip teigia Raimundas Lopata, „<...> nebuvo paradigminių diskusijų dėl Lietuvos užsienio politikos. Minėti klausimai buvo nagrinėjami pasiduodant ankstesnio nusistatymo ginti nacionalinį interesą – integraciją į kolektyvines euroatlantines struktūras – inercijai“.⁵

Kita vertus, Lietuvos užsienio politikos „juodoji dėžė“ (t. y. sprendimų priėmimo, veikėjų tarpusavio santykių, interesų, įtakos ir statuso demonstravimo procesas) gerokai rečiau nusipelnėdavo atidaus dėmesio, nes ta politika tarsi iš anksto buvo laikoma inertiška ir „neįdomia“ – galbūt dėl to jos formavimo procese nesimatydavo ryškiai konfliktuojančių pozicijų. Tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl Lietuvos akademinė literatūra šalies užsienio politikos *formavimo* tema gana skurdi. Bene pirmieji akademinio pobūdžio straipsniai pasirodė tik 1996 m. „Politologijos“ numeryje, kuriame buvo paskelbti pranešimai, skaityti specialiai užsienio politikai skirtame akademiniam seminare.⁶ Evaldas Nekrašas, Albinas Januška, Vytautas Plečkaitis ir Raimundas Lopata pamėgino kiek nuosekliau apžvelgti tuo-

4 Šerpetis, K., „Baltijos valstybių integravimosi į NATO ir Rusijos interesai“, *Politologija*, 6, 1995, p. 111–118; Vitkus, G., „Baltijos valstybių saugumo problemos pobūdis“, *Politologija*, 6, 1995, p. 98–104; Jakubčionis, A., „Baltijos valstybių saugumo problemos: iš praeities į dabartį“, *Politologija*, 6, 1995, p. 83–97; Gričius, A., „Europos Sąjungos plėtimasis ir Baltijos šalių saugumas“, *Politologija*, 7, 1997, p. 82–97.

5 Lopata, R., „Debatai dėl Lietuvos užsienio politikos“, *Politologija*, 57, 2010, p. 128–129.

6 *Politologija*, 8, 1996, p. 115–135.

metį Lietuvos užsienio politikos formavimo procesą, svarbiausius jo veikėjus ir nuostatų derinimo paieškas. 1999 m. E. Nekrašas parašė dar ir straipsnį *Lithuanian Foreign Policy Review* apie Lietuvos užsienio politikos formavimo principus ir pagrindinius sprendimų priėmėjus.⁷

Daugeliu atvejų studijų ar straipsnių Lietuvos užsienio politikos tema autoriai tenkinosi vienos ar kelių problemų analize arba tiesiog pačios politikos aprašymais, kartais pajavirintais bandymais ją paaiškinti, pagrįsti (dažniausiai geopolitiniais ar nacionalinių interesų argumentais).⁸ Kai kuriais atvejais Lietuvos užsienio politiką ir jos kaitą buvo mėginama aiškinti struktūrinių ar nacionalinės tapatybės veiksnių kontekste – ypač nemažai dėmesio tam skyrė Gražina Miniotaitė, Dovilė Jakniūnaitė, Ieva Karpavičiūtė.⁹ Dar retesni atvejai, kai akademinuose straipsniuose buvo vystomos diskusijos apie konkrečių politikų inicijuotas užsienio politikos vizijas ar jų stoką: tarp tokių verta paminėti Česlovo Laurinavičiaus, Raimundo Lopatos, Vlado Sirutavičiaus ir Evaldo Nekrašo straipsnius.¹⁰

Lietuvos užsienio politikos tyrimai ir diskusijos apie ją iki šiol dažniausiai rėmėsi struktūrine perspektyva, arba požiūriu „iš viršaus žemyn“. Toks struktūralistinis požiūris skatino visų pirma apibrėžti, kokia yra Lietuva ir kokia jos vieta tarptautinėje sistemoje (ar bent jau Europoje) bei kokie yra ar turėtų būti Lietuvos interesai siekiant užsitikrinti saugumą arba sustiprinti savo pozicijas esamose struktūrose. Kaip Lietuvos akademikų ir politikų diskusijas apibendrina Dovilė Jakniūnaitė, Lietuva dažniausiai apibūdinama kaip „maža valstybė“, „esanti šalia Rusijos“ ir „besirenkanti tarp ES/Europos ir JAV“.¹¹ Toks apibūdinimas gana tiksliai apibrėžia Lietuvos užsienio politikos vektorius ir atsako į klausimus, *kokia ji yra ir kokios dilemos* užkoduotos užsienio politikos sprendimų paradigmoje. Tačiau itin retai keliami klausimai, *kas, kaip ir kodėl* palaiko šiuos susiformavusius užsienio politikos vektorius ir kaip sprendžia minėtas dilemas iškilus būtinybei priimti

7 Nekrašas, E., „Lithuanian political system and foreign policy decision making“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 4, 1999, p. 23–35.

8 Tarp tokio tipo straipsnių galima paminėti: Jonavičius, L., „Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign Policy“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 1 (17), 2006, p. 15–40; Janeliūnas, T., Daniliauskas J., Kasčiūnas L., Motieka, E., „Šiaurės šalių geostrateginė svarba Lietuvai“, *Strateginių studijų centras*, Vilnius: Eugrimas, 2005; Statkus N., Paulauskas, K., „Lietuvos užsienio politika tarptautinių santykių teorijų ir praktikos kryžkelėje“, *Politologija*, 2 (42), 2006, p. 12–61.

9 Miniotaitė, G., Jakniūnaitė, D., „Lietuvos saugumo politika ir identitetas šiuolaikinių saugumo studijų požiūriu“, *Politologija*, 3 (23), 2001, p. 21–43; Miniotaitė, G., „Tapatybės paieškos Lietuvos užsienio politikoje: tarp Šiaurės ir Rytų dimensijų“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, Lietuvos karo akademija, 2005, p. 83–97. Miniotaitė, G., „Europos normatyvinė galia ir Lietuvos užsienio politika“, *Politologija*, 3 (43), 2006, p. 3–19; Karpavičiūtė, I., „Kaita ir nacionalinė tapatybė užsienio politikos studijose: Lietuvos atvejis“, *Politikos mokslų almanachas*, t. 13, 2013, p. 99–134.

10 Laurinavičius, Č., Lopata, R., Sirutavičius, V., „Kritinis požiūris į Lietuvos užsienio politiką: kas pasikeitė nuo Augustino Voldemaro laikų?“, *Politologija*, 2 (54), 2009, p. 91–122; Nekrašas, E., „Kritiški pamąstymai apie Lietuvos užsienio politiką“, *Politologija*, 2 (54), 2009, p. 123–142.

11 Jakniūnaitė, D., „Kaip kalbėsime apie 2004–2014 m. Lietuvos užsienio politiką?“, *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, Dovilė Jakniūnaitė (sud.), Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 19–25.

konkrečius sprendimus. Kitaip tariant, labai mažai dėmesio skiriama konkretiems Lietuvos užsienio politikos veikėjams ir jų pasirinkimams.

Aušros Park tyrimai – viena iš retų išimčių, kai pagrindinis Lietuvos užsienio politikos studijų objektas yra konkretūs politiniai lyderiai.¹² Juose analizuojami valstybių vadovai, priimančys pagrindinius sprendimus dėl užsienio politikos, jų biografijos ir iš šio konteksto numanomoms jų vertybėms, pasaulėžiūra bei motyvai. Aušra Park ir Milda Paulionytė nagrinėjo ir prezidentės Dalios Grybauskaitės pirmosios kadencijos užsienio politikos sprendimus.¹³ Tiesa, pastarasis tyrimas neapėmė viso D. Grybauskaitės valdymo laikotarpio ir visų tos politikos aspektų – autorės stengėsi atsakyti į klausimą, kiek valstybės vadovas pajėgus nukrypti nuo tradicinių valstybės užsienio politikos linijų.

Atskiros paminėjimo vertas Lino Kojalos ir Viliaus Ivanausko straipsnis „Lithuanian Eastern Policy 2004–2014: The Role Theory Approach“.¹⁴ Jame vaidmenų teorijos kontekste analizuojamos būtent Lietuvos prezidentų Valdo Adamkaus ir Dalios Grybauskaitės formuotos Lietuvos pozicijos ir pasirinkimai užsienio politikos srityje. Straipsnyje lyginama, kaip per dešimtmetį kito ir buvo skirtingai suvokiamas nacionalinis vaidmuo rytinių kaimynių atžvilgiu ir kaip prezidentams sekėsi praktiškai įgyvendinti tuos nubrėžtus vaidmenis. Straipsnyje taip pat pastebima, kad lyginant laikotarpius tarp 2009–2013 m. ir po 2013 m. D. Grybauskaitės konstruojamas nacionalinis vaidmuo užsienio politikos srityje gana reikšmingai pasikeitė. Anot autorių, didelės reikšmės tam turėjo struktūriniai veiksniai bei tai, kaip prezidentė suvokė Lietuvos vietą ir misiją pasaulyje.¹⁵

Tik 2015 m. pasirodė pirmoji kolektyvinė monografija, apžvelgianti Lietuvos užsienio politiką po įstojimo į ES ir NATO. Knygoje „Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014“¹⁶ aptariamos ir įvertinamos svarbiausios Lietuvos užsienio politikos kryptys ir dominuojantys interesai. Nors jos temų įvairovė didelė, vis dėlto monografijos autoriai nesiekė suformuluoti conceptualiai gilaus ir nuoseklaus paaiškinimo, kas gi skatina Lietuvą ir jos užsienio politikos veikėjus priimti konkrečius sprendimus. Netgi nėra keliami klausimo, kodėl dvišaliuose santykiuose ar reakcijose į kilusias krizes buvo pasirinktas konkretus

12 Park, A., „Starting from Scratch: the Role of Leadership in the Foreign Policymaking of the Baltic States 1991–1999“, *East European Quarterly*, 39 (2), Summer 2005, p. 229–270; Park, A., „Post-Communist Leadership: A Case Study of Lithuania’s “White House” (1993–2014)“, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 23 (2), Spring 2015, p. 151–179.

13 Park, A., Paulionyte, M., „Lithuania’s foreign policy under Grybauskaitė: change or continuity?“, *Journal of Contemporary European Studies*, 24(4), 2016, p. 509–531.

14 Kojala, L., Ivanauskas, V., „Lithuanian Eastern Policy 2004–2014: The Role Theory Approach“, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 32, 2015, p. 49–72.

15 Kojala, Ivanauskas, p. 71–72.

16 Jakniūnaitė D. (sud.), *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004–2014*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015.

sprendimas. Iki šiol tiek Lietuvos, tiek užsienio autorių darbams stinga analizės, kokiomis nuostatomis, vertybėmis ir principais rėmėsi konkretūs Lietuvos lyderiai ir diplomatai. Stinga bene giliausio analizės lygmens, ne aprašinėjančio užsienio politikos rezultatus, bet siekiančio pačias konkrečių sprendimų ištakas – pradines priežastis, dažnai nulemtas asmeninių charakterio savybių, vertybių ir pasaulėžiūros.

Tyrimai, ieškantys atsakymo į klausimus, kiek konkretūs lyderiai ar kiti užsienio politikos proceso veikėjai gali lemti konkretų sprendimą ar rezultatą, dažniausiai siejami su atskira politikos mokslų tarpdalykine sritimi – užsienio politikos analize (angl. *Foreign Policy Analysis, FPA*). Tai labai plati tyrimų sritis, kuriai gana ilgą laiką trūko nuoseklių teorijų ir metodų, tačiau šiuos tyrimus vienija pastangos aiškinti užsienio politikos procesą ir sprendimus. Keliami klausimai, *kaip* ir *kodėl* buvo pasirinktas konkretus sprendimas arba formavosi specifinė pozicija. Kaip apibrėžia Valerie M. Hudson, užsienio politikos analizės aiškinimo objektas (lot. *explanandum*) apima procesą ir rezultatus, kylančius iš žmogaus priimamų sprendimų, susijusių su užsienio politikos veikėjais, arba jam suvokus tokių sprendimų poveikį pastariesiems.¹⁷ Walteris Carlsnaesas dar patikslina užsienio politikos analizės fokusą: anot jo, pagrindiniai šio pobūdžio tyrimų klausimai skirti išsiaiškinti *tikslingus* užsienio politikos veiksmus, *aiškius* politinius įsipareigojimus bei *valstybės ribų* vaidmenį.¹⁸

Lietuvoje *užsienio politikos analizės* tyrimų (kurie tikslingai būtų priskirti šiai subdisciplinai) kol kas apskritai labai nedaug,¹⁹ nors Vakarų Europoje, ir ypač JAV, akademiniai užsienio politikos analizės tyrimai itin dažni, o pastaruoju metu netgi atgauna populiarumą.²⁰ Mūsų palyginti neilgoje akademinėje tradicijoje akivaizdžiai dominuoja sisteminiai tarptautinių santykių aiškinimai, paremti „didžiosiomis“ tarptautinių santykių teorijomis: realizmo ir neorealizmo versijomis, (neo) liberalizmo ir tarptautinio bendradarbiavimo aiškinimais ar socialinio konstruktivizmo prielaidomis. Čia dažniausiai operuojama globaliais „dydžiais“ – valstybėmis ir jų interesais, grėsmėmis ir nacionalinėmis tapatybėmis, bendradarbiavimo ir konfliktų priežastimis, galia ir įvairiausiai tos galios raiškos būdais.

17 Hudson, V. M., „Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations“, *Foreign Policy Analysis*, 1, 2005, p. 2.

18 Carlsnaes, W., „International Relations and Foreign Policy Analysis“, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg 109 (2), 2007, p. 128–132.

19 Galima paminėti nebet keletą daktaro disertacijų (Valentinas Beržiūnas, Marijuš Antonovič), kuriose aprašomi tyrimai atlikti tikslingai, vadovaujantis užsienio politikos analizės principais.

20 Tarp svarbiausių kūrinių galima paminėti: Neack, L., Hey, J. A. K. and Haney, P. J., (eds.). *Foreign Policy Analysis: Continuity and Change in Its Second Generation*, Englewoods Cliffs, NJ: Prentice Hall, Inc., 1995; Breuning, M., *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, NY: Palgrave Macmillan, 2007; Hudson, V. M., *Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory*, Latham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, 2013; Alden, Ch., Aran A.(eds), *Foreign Policy Analysis*, NY: Routledge, 2016; Thies, C. G. (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Foreign Policy Analysis*, Oxford University Press, 2018.

Galbūt toks požiūris natūraliai kyla iš mūsų, lietuvių, istorinės tapatybės, kuriai didelę įtaką darė ilgaamžis pojūtis, jog esame maža tauta, o mūsų likimą lemia didžiosios galios. Tačiau nepaisant to, būtina gebėti pažvelgti ne tik iš *makro-*, bet ir iš *mikroperspektyvos* – į konkrečius sprendimus, iš jų besiformuojančias pozicijas ir asmenis, kurie priima užsienio politikos sprendimus. Juk galiausiai būtent iš *mikrodalelių* susideda ir didelis vaizdas.

Lietuvos prezidentė D. Grybauskaitė buvo ir yra reikšmingas veikėjas ne tik Lietuvos užsienio politikos, bet ir platesniu mastu – ji gerai žinoma Europoje, turi stiprios lyderės reputaciją, jos laikysena ir nuostatos dažnai cituojamos tarptautinėje žiniasklaidoje, jos pozicijos girdimos ES ir NATO struktūrose, JAV, Rusijoje. Įvertinus D. Grybauskaitės vaidmenį Lietuvos užsienio politikos srityje, galima pamėginti užčiuopti ir jos poveikį tarptautinės sistemos struktūroms – kokią įtaką pasaulio užsienio politikai, ypač santykiams tarp NATO ir Rusijos, JAV, ES pozicijoms A. Lukašenkos ar V. Putino atžvilgiu turėjo D. Grybauskaitės suformuotos principinės nuostatos. Tad ši analizė gali būti svarbi ne tik kaip „atvejo studija“, padedanti suprasti lietuviškos užsienio politikos kontekstą. Tyrimas atskleidžia ir veikėjo, formuojančio ir vykdančio mažos valstybės užsienio politiką, poveikį „didžiosioms struktūroms“: ES, NATO, Vakarų ir Rusijos santykiams.

Galimybė tiesiogiai gauti pačios D. Grybauskaitės vertinimus ir komentarus, taip pat jos artimiausių patarėjų lūpomis įgarsinti prezidentės sprendimų motyvai leidžia geriausiai atskleisti jos kaip užsienio politikos veikėjo pozicijas, nuostatas ir vertybes. Rengdamas šią knygą turėjau galimybę tiesiogiai iš Lietuvos prezidentės išgirsti jos aiškinimus, kaip ir kodėl ji priėmė specifinius sprendimus. Taip pat buvo paimiti interviu iš skirtingais laikotarpiais su D. Grybauskaite dirbusiais patarėjais užsienio politikos klausimais, buvusiu užsienio reikalų ministru Vygaudu Ušacku ir Linu Linkevičiumi. Būtent toks į veikėją sutelktas tyrimas gali padėti geriau suprasti, kodėl kai kurie sprendimai nukrypo nuo tipinės Lietuvos užsienio politikos ir kartais net keldavo sumaištį tarp Lietuvos politikų, diplomatų ar visuomenės. Šioje knygoje tikslingai vadovautasi siekiu atskleisti Lietuvos užsienio politikos pokyčius per konkretaus veikėjo poziciją, o ne pateikti panoraminį vaizdą, atspindintį kuo didesnio skaičiaus veikėjų vertinimus. Atitinkamai, nesiekta pateikti visiškai objektyvių vertinimų, kokie D. Grybauskaitės sprendimai buvo „geri“ ar „blogi“. Pagrindinis analizės tikslas – ne ieškoti „geriausių“ sprendimų, bet *suprasti*, kas skatino Lietuvos prezidentę rinktis vieną ar kitą poziciją ir koks buvo tokio sprendimo poveikis Lietuvos užsienio politikai.

Knygos struktūra: esminiai D. Grybauskaitės užsienio politikos epizodai

Knygą sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje aptariami konceptualūs užsienio politikos analizės ir tarptautinių santykių tyrimų klausimai: koks yra *veikėjo* ir *struktūros* vaidmuo bei santykis aiškinant užsienio politikos procesus; kokia politinių lyderių kaip asmenybių įtaka užsienio politikos sprendimams. Analizuojamas politikos lyderių vaidmuo užsienio politikos procesuose, įtraukiant neoklasikinio realizmo modelius ir biheivoristinius aiškinimus. Šie klausimai leidžia suformuluoti teorinį pagrindą nagrinėjant, kokią įtaką Lietuvos užsienio politikos procesui ir linijai turėjo prezidentė D. Grybauskaitė ir kodėl jos asmeninė pozicija gali būti vadinama „Grybauskaitės doktrina“ – principų ir nuostatų visuma, persmelkusia visą Lietuvos užsienio politikos kursą.

D. Grybauskaitės nuostatų apibendrinimas vertas doktrinos pavadinimo dėl to, kad apima pakankamai nuoseklių idėjų, vertybinių pozicijų ir veiksmų rinkinį. Kaip formuluoja Jeanas-Frédéricas Morinas ir Jonathanas Paquinas, „doktrina yra įsitikinimų, taisyklių ir principų rinkinys, lemiantis užsienio politiką. Tai savarankiškai sukurta nuosekli sistema, padedanti vyriausybei vykdyti savo misiją ir siekti tikslų pasaulyje“.²¹ Nors *Grybauskaitės doktrina* nėra išdėstyta nuoseklioje programoje ar oficialiame dokumente, jos esminių užsienio politikos nuostatų ir siekių rinkinį galima išvelgti jos pasisakymuose, komentaruose ir veiksmuose. Būtent tam ir skirta ši studija – išgryninti esminius Grybauskaitės doktrinos elementus.

Pirmoje dalyje taip pat gvildenamas Lietuvos prezidento vaidmuo formuojant šalies užsienio politiką ir jo kaita D. Grybauskaitės vadovavimo metais. Analizuojama, kaip ir kodėl pasikeitė instituciniai prezidentūros ir Užsienio reikalų ministerijos santykiai.

Antroji dalis skirta konkrečių Lietuvos užsienio politikos temų ir epizodų analizei. Svarbiausi sprendimai ir procesai vertinami iš D. Grybauskaitės pozicijų: siekiama paaiškinti, kodėl buvo priimti konkretūs sprendimai, kaip juos pagrindžia Lietuvos prezidentė ir jos patarėjai. Daug dėmesio skiriama klausimams, kaip D. Grybauskaitė bandė keisti iki tol įprastas Lietuvos užsienio politikos normas – pvz., nepasitikėjimo Rusija, besąlygiškos paramos JAV, santykių su Lenkija gerinimo, kokiais atvejais jai tai pavykdavo, o kada ji patyrė nesėkmę. Analizuojama, kokie struktūriniai veiksniai ir spaudimas vertė D. Grybauskaitę adaptuotis, keisti savo pradines nuostatas. Aiškinama, kokią įtaką užsienio politikos sprendimams turėjo asmeninė Grybauskaitės patirtis ir vertybinės pozicijos. Daug dėmesio skiriama D. Grybauskaitės lyderystės pavyzdžiams ir pastangoms prisidėti prie glo-

---

21 Morin, J. F., Paquin, J. *Foreign Policy Analysis*, Palgrave Macmillan, 2018, p. 21.

balių struktūrų (pvz., Rusijos ir ES santykių, NATO prioritetų) pokyčių.

Konkrečių Lietuvos užsienio politikos epizodų analizė pradedama nuo pirmųjų D. Grybauskaitės sprendimų, kurie vertinti itin kontroversiškai – santykių su Rusija ir Baltarusija atgaivinimo ir bandymų patikrinti, ar įmanomi pragmatiškesni ryšiai su Vladimiro Putino vyriausybe, ar galima Baltarusiją paskatinti labiau atsiverti ir pakreipti ES link.

Skyriuje, skirtame santykių su Rusija pokyčiams, galima užfiksuoti D. Grybauskaitės pradines pozicijas ir gana radikalią nuostatų kaitą. 2009–2010 m. Lietuvos prezidentė norėjo asmeniškai patikrinti galimybes, ar įmanomas lygiavertis ir pragmatiškas bendravimas su Rusija, nepaisant egzistuojančių dvišalių santykių problemų. Įgauta patirtis, ypač tiesioginis bendravimas su V. Putinu, palyginti greitai grąžino D. Grybauskaitę prie iki tol vyravusios skeptiškos ir atsargios pozicijos Rusijos atžvilgiu. Po 2013–2014 m. retorika Rusijos atžvilgiu tapo net griežtesnė nei jos pirmtakų. D. Grybauskaitė tapo viena iš griežčiausių Rusijos režimo kritikų, o Lietuvos užsienio politikoje dar labiau išryškėjo „Rusijos stabdymo“ motyvas, kuriuo Lietuvos prezidentė ypač dažnai rėmėsi ES ir NATO struktūrose. Tai galima laikyti tipiniu „struktūros atoveiksmiu“, arba struktūrinių jėgų spaudimu veikėjui, kai šis priverstas pripažinti, jog asmeniniai bandymai vykdyti kitokią užsienio politiką negali pakeisti struktūrinių sąlygų. Vis dėlto D. Grybauskaitė nebuvo pasyvi veikėja – ji reagavo į savo pačios patirtį, besikeičiančią situaciją ir net kintančias struktūrines visos tarptautinės sistemos charakteristikas. Būtent šių veiksmų visuma ir galima paaiškinti radikalų jos elgsenos pokytį tarp 2009 ir 2019 metų.

Baltarusijos klausimas 2009–2010 m. taip pat patvirtina, kad struktūrinės jėgos dažnai galingesnės už individualias pastangas keisti dvišalius santykius. 2009–2010 m. vykę D. Grybauskaitės susitikimai su Baltarusijos prezidentu Aliaksandru Lukašenka buvo gana rizikingas „žaidimas“, inspiruotas vilties, kad galima įtikinti Baltarusiją judėti ES link, išlaikyti didesnę savarankiškumą nuo Rusijos. Kiek naivios to meto iliuzijos, kad A. Lukašenka nori ir gali ištrūkti iš Kremliaus įtakos, netrukus buvo išsklaidytos. Šis užsienio politikos nesėkmės epizodas kartu liudija ir D. Grybauskaitės pasirengimą rizikuoti, priiimti sudėtingus iššūkius (arba net polinkį į avantiūrizmą) nebijant nesėkmės kainos.

Dar vienas netikėtas 2009–2010 m. Lietuvos užsienio politikos posūkis vyko santykių su JAV kontekste. Iki D. Grybauskaitės prezidentavimo jau buvo nusistovėjusi paradigma, jog Lietuvai būtina siekti kuo geresnių santykių su JAV, demonstruoti joms maksimalų lojalumą, nes tik taip galima užsitikrinti JAV saugumo garantijas. Šias nuostatas D. Grybauskaitė gerokai sudrebino 2009 m. aktyviai paremdama JAV Centrinės žvalgybos agentūros (CŽA) kalėjimų tyrimą Lietuvoje, o

2010 m. atsisakydama vykti į Prahą susitikti su Baraku Obama – ji manė, jog „bus keliamos šampano taurės“ už Baltijos šalių atidavimą Rusijos įtakai arba palikimą „pilkojoje zonoje“. Lietuvos politiniam elitui ir JAV diplomatomams tai buvo netikėta pozicija. Tačiau ilgainiui šie demaršai tapo išaugusių nacionalinės savigarbos ir lygiateisiškumo liudijimais. Aktyvus, kartais net primygtinis D. Grybauskaitės prašymas, kad NATO kuo greičiau parengtų gynybos planus Baltijos šalims, paskatino didesnę JAV dėmesį Lietuvai, nors kai kas nuogaštavo, jog galime netekti amerikiečių globos. D. Grybauskaitės kadencijos pabaigoje Lietuvos santykių su JAV svarba jau nebuvo abejojama. Net Donaldas Trumpas, kontroversiška asmenybė, nepakeitė D. Grybauskaitės nuostatos, jog JAV tebėra svarbiausias strateginis Lietuvos saugumo partneris.

Santykiai su Lenkija D. Grybauskaitės prezidentavimo metais patyrė bene didžiausius svyravimus: nuo itin šilto, asmenine draugyste ir nuoširdžiu dėmesiu prasidėjusio D. Grybauskaitės ir Lenkijos prezidento Lecho Kaczyńskiego ryšio 2009 m. iki aukščiausio lygio vadovų susitikimų 2011–2016 m. įšaldymo ir grįžimo prie strateginės partnerystės bei intensyvaus interesų derinimo. Santykiuose su Lenkija ypač ryškiai pasireiškė asmenybių (veikėjų) nuostatų ir pozicijų svarba dvišaliams santykiams. Šiems santykiams lemiamos įtakos turėjo tiek Lenkijos politikų (ypač tuomečio užsienio reikalų ministro Radoslawo Sikorskio) nuostatos, tiek D. Grybauskaitės reakcijos. Svarbiausių užsienio politikos formuotojų asmeniniai principai užgožė net struktūrines aplinkybes, kurios skatino stiprinti Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimą. Kaip tik šiame skyriuje atsiskleidžia asmeninių valstybės vadovų ryšių svarba užsienio politikoje. Jokios struktūrinės teorijos ar požiūriai „iš viršaus į apačią“ negali nuosekliai paaiškinti, kodėl Lietuva ir Lenkija „atšalo“ viena kitos atžvilgiu 2011–2016 m. laikotarpiu. Neišanalizavus vertybinių, principinių pozicijų (ir net veikėjų charakterio savybių) galima tik spėlioti ir ieškoti nežinomų aplinkybių. Būtent dėl to jų nuostatų ar net būdo savybių įvertinimas gali būti svarbus užsienio politikos analizės elementas, leidžiantis susidaryti tikslesnę užsienio politikos sprendimų ir procesų vaizdą.

Skyrius, skirtas D. Grybauskaitės politikai Ukrainos atžvilgiu, atskleidžia dar vieną Lietuvos prezidentės elgesio ypatybę. Nė su vienu Ukrainos prezidentu D. Grybauskaitė neužmezgė stipraus asmeninio ryšio, neįgijo pakankamo pasitikėjimo. Ypač sunku jai buvo bendrauti su Viktoru Janukovyčiumi, kurį Lietuvos prezidentė laikė visiškai kitokios epochos ir kultūros žmogumi. Tačiau Ukraina buvo tapusi itin svarbia Lietuvai valstybe, savotiška misija, kurią asmeniškai prisiėmė ir D. Grybauskaitė, ypač Lietuvos pirmininkavimo ES metais – 2013-aisiais. Todėl į Ukrainos eurointegracijos skatinimą Lietuvos prezidentė žiūrėjo kaip į būtiną pareigą, kurią stengėsi atlikti kiek įmanoma geriau. Pareigos jausmas ir atsakomybė

už nacionalinių interesų užtikrinimą – dar vienas svarbus D. Grybauskaitės portreto elementas, be kurio sunku suprasti jos užsienio politikos pasirinkimus. Tarp viso motyvų rinkinio ši prezidentės asmenybės dalis užėmė itin reikšmingą vietą.

Dar viena knygos dalis skirta D. Grybauskaitės europietiško paieškoms. ES leitmotyvas – bene svarbiausias Lietuvos prezidentės užsienio politikos elementas, ryškiausiai atsiskleidęs būtent per asmeninį D. Grybauskaitės siekį paversti Lietuvą kiek įmanoma europietiškesne valstybe. Tos paieškos prasidėjo nuo dar pirmosios kadencijos pradžioje deklaruotos orientacijos į Šiaurės šalis, pastangų, visų pirma vidaus politikoje, siekti skaidrumo ir konkurencingumo – t. y. tokios politikos brandos, kuri būdinga Šiaurės šalims. Tačiau užsienio politikos srityje santykiuose su Šiaurės šalimis ypatingo proveržio neįvyko, nors energetinis bendradarbiavimas, saugumo ir ekonominiai ryšiai nuosekliai stiprėjo. Vis dėlto D. Grybauskaitės noras siekti didesnės darnos su ES didžiosiomis valstybėmis, ypač Vokietija, tapo viena iš svarbiausių Lietuvos užsienio politikos kryptų per pastarąjį dešimtmetį. Ilgą laiką su atsargiu nepasitikėjimu žvelgusi į Vokietiją, Lietuva palaipsniui tapo viena patikimiausių Vokietijos partnerių, proeuropietiška valstybe, remiančia daugumą Angelos Merkel iniciatyvų. Atitinkamai, ir Vokietija padidino dėmesį Lietuvai, o Vokietijos karių vadovavimas NATO priešakinių pajėgų batalionui Lietuvoje tapo bendradarbiavimo sėkmės įrodymu. D. Grybauskaitės lyderystė ir santykių su A. Merkel stiprinimas šioje istorijoje taip pat suvaidino ne antraeilį vaidmenį.

Lietuvos ir Izraelio santykiai verti atskiro knygos skyriaus. Nepaisant didelio dėmesio lietuvių ir žydų santykių istorijai, dvišaliai užsienio politikos klausimai iki šiol akademiškai nebuvo tiriami, nors jie taip pat sudėtingi, komplikuoti ir nevienareikšmiai, ir visų pirma dėl to, kad į juos visada buvo ir tebėra įsiterpusi trečioji šalis – JAV. Amerikiečius visada domino Lietuvos sprendimai žydų istorinio palikimo, Holokausto įvertinimo, nusavinto turto grąžinimo klausimais. Todėl Lietuva, dažnai paremdama Izraelio ir JAV pozicijas tarptautinėse organizacijose (ypač Jungtinių Tautų Organizacijoje – JTO), o pastaraisiais metais ir bandydama tapti tarpininke tarp Izraelio ir ES institucijų, ilgą laiką buvo laikoma proizraeliška valstybe. Tačiau net dėl nusistovėjusių prožydiškų pozicijų, kurias galima paaiškinti įvairių struktūrinių jėgų poveikiu, Lietuvos užsienio politika netapo inertiška ir besąlygiškai sekančia JAV pavyzdžiu. Itin svarbus epizodas – Lietuvos sprendimas nepalaikyti JAV pozicijos dėl Jeruzalės statuso ir pritarti ES remiamai JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijai, už kurią balsuota 2017 m. pabaigoje. Šį sprendimą lėmė būtent D. Grybauskaitės reakcija į JAV politinį spaudimą sąjungininkams. Lietuvos prezidentė asmeniškai išitraukė į jo priėmimą ir net pakeitė jau priimtą Lietuvos užsienio reikalų ministro sprendimą. Epizodas vertas atskiro dėmesio, nes padeda geriau suvokti kai kuriuos subtilius momentus, kai beveik pasiektą

svarstyklių pusiausvyrą gali sutrikdyti būtent konkretaus veikėjo moralinės, vertybinės nuostatos ar charakterio bruožai.

Galiausiai knyga baigiama D. Grybauskaitės sprendimų ir nuostatų galimos įtakos Lietuvos užsienio politikos pokyčiams ir tarptautinėms struktūroms vertinimais. Ar Lietuvos prezidentė, palaipsniui stiprindama savo statusą ir pripažinimą tarptautinėje arenoje, galėjo paveikti ES sprendimus ir procesus arba NATO pozicijas, ypač santykių su Rusija kontekste? Kiek apskritai mažos šalies vadovas gali būti pajėgus pakeisti savo valstybės ilgalaikes užsienio politikos tradicijas ir tarptautinių organizacijų, aljansų ar didžiųjų valstybių tarpusavio santykius? Šiems klausimams skiriamas paskutinis knygos skyrius.

Norisi tikėtis, kad ši D. Grybauskaitės sprendimų, nuostatų ir principų analizė atskleis įdomių detalių studentams, mokslininkams, ekspertams ir politikams, kuriems įdomi Lietuvos užsienio politika. Be to, tai gali būti įdomus atvejis, kai mažos šalies veikėjas, turintis ambicijų nepasiduoti struktūrinių jėgų spaudimui, siekia ne tik išlaikyti savo principus, bet ir jais remdamasis keisti savo valstybės ar net tarptautinių struktūrų nusistovėjusias pozicijas.

Nuoširdžiai dėkoju prezidentei Daliai Grybauskaitei, sutikusiai skirti laiko pokalbiams su autoriumi, taip pat jos patarėjai Daivai Ulbinaitei, padėjusiai organizuoti susitikimus su D. Grybauskaite, ir visiems buvusiems prezidentės patarėjams ir diplomatams, pasidalijusiems savo prisiminimais ir vertinimais: Jovitai Neliupšienei, Dariui Semaškai, Laurynui Jonavičiui, Mindaugui Žičkui, Renaldui Vaisbrodui, Nerijui Aleksiejūnui, Linui Linkevičiui, Vygaudui Ušackui, Petruui Auštrevičiui, Žygimantui Pavilioniui.